

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛГБТ ОСІБ В УКРАЇНІ: МІЛІТАРНИЙ АСПЕКТ

PROSPECTS FOR IMPROVING THE LEGAL STATUS OF LGBT PERSONS IN UKRAINE: THE MILITARY ASPECT

Молчанов Р.Ю., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного права і процесу
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена актуальним проблемам, пов'язаним з потребою удосконалення правового статусу окремих категорій громадян в Україні під час дії особливого правового режиму воєнного стану. Метою статті є розкриття перспектив удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб в Україні на прикладі військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань. Наголошено, що правовий статус військовослужбовців в Україні та військовозобов'язаних осіб визначається широкою кількістю нормативно-правових актів. Однак жоден із перерахованих вище актів не містить прямих і дієвих положень щодо запобігання дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Розглянуто перспективи удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб в Україні. Звернуто увагу на збільшення правової обізнаності військового командування про антидискримінаційне законодавство, посилення ролі правозахисних ЛГБТ організацій для вирішення наявних проблем. Підкреслено важливість закріплення у військовому законодавстві України принципу недискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Зокрема, підтримано позицію щодо важливості прийняття закону про визнання інституту реєстрованих (цивільних) партнерств. Наголошено на важливості розроблення дієвого механізму з розгляду скарг на порушення прав ЛГБТ осіб як самостійної складової інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Зроблено висновок про те, що ЛГБТ особи як частина мультикультурного українського суспільства приймають безпосередню участь у бойових діях, докладають значних зусиль для оборони держави, займаються волонтерською діяльністю. Як частина суспільства такі особи потребують рівних можливостей у реалізації прав.

Ключові слова: дискримінація, воєнний стан, ЛГБТ, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, права людини, рівність, утикс, забезпечення прав і свобод, військова служба, Збройні Сили України.

The article is devoted to the topical issues related to the need to improve the legal status of certain categories of citizens in Ukraine during the special legal regime of martial law. The purpose of the article is to reveal the prospects for improving the legal status of LGBT persons in Ukraine on the example of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. The author emphasizes that the legal status of military personnel in Ukraine and persons liable for military service is determined by a wide range of legal acts. However, none of the above acts contains direct and effective provisions to prevent discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. The author considers the prospects for improving the legal status of LGBT persons in Ukraine. Attention is drawn to increasing the legal awareness of military commanders about anti-discrimination legislation, strengthening the role of LGBT human rights organizations to address existing problems. The importance of enshrining the principle of non-discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity in the military legislation of Ukraine was emphasized. In particular, the position on the importance of adopting a law recognizing the institution of registered (civil) partnerships was supported. The importance of developing an effective mechanism for reviewing complaints of violations of the rights of LGBT persons as an independent component of the institution of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights was emphasized. It is concluded that LGBT persons, as part of the multicultural Ukrainian society, take direct part in hostilities, make significant efforts to defend the state, and engage in volunteer activities. As part of society, such persons need equal opportunities to exercise their rights.

Key words: discrimination, martial law, LGBT, sexual orientation, gender identity, human rights, equality, oppression, ensuring rights and freedoms, military service, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації, питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами державної влади та військовим командуванням, набуває особливої актуальності та невідкладного значення. Потрібно звернути увагу на те, що попри проголошену статтею 24 Конституції України рівність конституційних прав та свобод громадян а також рівність перед законом [1], натомість реальний стан справ щодо захисту прав та свобод окремих категорій громадян суттєво відрізняється.

Серед категорій громадян, чий правовий статус має певні особливості в умовах воєнного стану, можна згадати внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб, які підлягають призову на військову службу, військовослужбовців, осіб з інвалідністю тощо. У зазначеному контексті окрему увагу слід приділити представникам і представницям ЛГБТ спільноти, які проходять службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, приймають безпосередню участь у бойових діях та заходах із захисту державного суверенітету й територіальної цілісності України.

Актуальність дослідження додатково обумовлена потребою гармонізації вітчизняного законодавства та приведення його у відповідність до норм і стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС). Крім того, повоєнна відбудова

України має передбачати нові стандарти забезпечення прав людини і громадянина в Україні, які б враховували міжнародні стандарти та передові демократичні практики. Зокрема, це стосується недискримінації ЛГБТ осіб.

Стан дослідження. Проблеми правового статусу осіб, які належать до ЛГБТ спільноти стали предметом наукового пошуку вітчизняних науковців порівняно недавно. Водночас, варто звернути увагу на поширені у вітчизняній правничій науці дослідження, присвячені загальним питанням захисту прав та свобод людини і громадянина. Серед вітчизняних науковців, які підіймали у своїх працях різноманітні аспекти захисту прав людини, слід виокремити доробок В. О. Боняк, В. С. Гербут, А. А. Герц, Ю. О. Легези, Б. О. Логвиненка, Л. Р. Наливайко, Е. О. Сидорової, В. І. Теремецького, Я. К. Товпеко, Н. В. Уварової, та багатьох інших.

У свою чергу, залишаються актуальними проблеми, пов'язані з потребою удосконалення правового статусу окремих категорій громадян в Україні під час дії особливого правового режиму воєнного стану.

Мета статті полягає у розкритті перспектив удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб в Україні на прикладі військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на тимчасові обмеження прав і свобод громадян, що мають місце

під час дії воєнного стану, найбільшої уваги в таких умовах вимагає дослідження меж і підстав таких обмежень, а також недопущення дискримінації соціально уразливих груп населення.

Принагідно зазначимо, що в сучасних реаліях набувають нового змісту дослідження, присвячені правовому статусу військовозобов'язаних осіб та осіб, які проходять військову службу. Поряд із цим, низка публікацій у медіа також стосується проблемних аспектів проходження військової служби особами, які належать до ЛГБТ спільноти в Україні. Консолідуючи зазначені питання в межах єдиного предмету наукового пошуку, видається актуальним дослідження проблем удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб у мілітарному аспекті.

Слід розпочати з того, що у правовій доктрині України переважає наукова позиція про тотожність принципу недискримінації та принципу рівності громадян, або їхній тісний взаємозв'язок. Проте, зазначені принципи хоча і є близькими, але мають різний зміст і відрізняються за своєю суттю. Принцип рівності ґрунтується на створенні рівних умов для реалізації особою належних їй прав. А принцип недискримінації створює умови, за яких встановлюється неприпустимість обмеження прав, свобод і обов'язків людини залежно від антропологічних чи соціальних ознак [2, с. 14].

Реальний стан справ із недискримінацією окремих категорій громадян є доволі неоднозначним через маргіналізацію, стигматизацію таких осіб, а також через певний консерватизм домінуючої частини суспільства. Так, доволі поширеним у вітчизняному суспільстві є упереджене ставлення до ВІЛ-інфікованих осіб, представників ромської етнічної групи, ЛГБТ осіб тощо.

У свою чергу, пошук перспектив удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб доцільно зробити саме у призмі триваючого в Україні воєнного стану.

Зауважимо, що нормативно-правову основу військової служби в Україні складають: Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992; Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021; Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993; Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991; Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999; Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 [3, с. 156-157].

Відповідно, правовий статус військовослужбовців в Україні та військовозобов'язаних осіб визначається широкою кількістю нормативно-правових актів. Однак жоден із перерахованих вище актів не містить прямих і дієвих положень щодо запобігання дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Така правова невизначеність не містить формальної заборони для ЛГБТ осіб проходити службу в Збройних Силах України (далі – ЗСУ) та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. З іншого боку, це призводить до неналежного захисту таких осіб від можливих проявів дискримінації, зокрема при вступі на службу, її проходженні, отриманні соціальних гарантій, медичній реабілітації тощо.

Результати загальнонаціонального опитування демонструють, що загалом у суспільстві спостерігається позитивне ставлення до усіх категорій осіб, які сьогодні служать у ЗСУ. Також переважає думка про відсутність дискримінації під час проходження служби у ЗСУ серед категорій населення, які можуть її зазнавати (представники національних меншин, жінки, колишні засуджені ветерани, ЛГБТ особи). Попри те, при порівнянні категорій помітна певна різниця. Якщо, щодо можливої дискримінації представників національних меншин під час служби в ЗСУ очікування мінімальні, то щодо пред-

ставників ЛГБТ спільноти – такі очікування більш ніж у 40% опитаних. Більшість вважає, що служити можуть всі, обмеження повинні бути лише за віком та станом здоров'я. Застереження щодо проходження військової служби представниками ЛГБТ звучали лише від тих, хто відкрито висловлював гомофобні погляди (серед командного складу військовослужбовців). У цілому складається враження, що ситуація з нерівностями та дискримінацією покращується. Єдина група, яка все ще критично чутлива щодо дискримінації – це ЛГБТ спільнота. Певним чином тут дається взнаки упереджені, викривлені уявлення щодо поведінки та цінностей ЛГБТ осіб, які ще побутують в суспільстві [4].

У зазначеному аспекті Д. Макензі зазначає про те, що смерть ЛГБТ військових в Україні підкреслює нерівність. Вони не мають таких же прав, як гетеросексуальні військові. Одностатеві шлюби є незаконними в Україні, тобто коли такі солдати гинуть, їхні партнери не можуть вирішувати, що станеться з їхніми тілами, а також не мають права на державну підтримку. Фахівець відмічає, що ставлення до прав ЛГБТ за останнє десятиліття змінилося, оскільки Україна прийняла європейські цінності, хоча багато хто досі дотримується консервативних і навіть гомофобних поглядів. Наявність відкритих геїв, які воюють і гинуть на передовій, кинула ще більший виклик упередженням [5]. Дійсно, згідно чинного законодавства для осіб, які не перебувають у офіційно зареєстрованих відносинах проблеми супроводу партнерів для реабілітації за кордон, розпорядження тілом загиблої особи та отримання компенсаційних виплат продовжують бути актуальними.

У свою чергу, Н. В. Шелевер вказує на наявність прогалин у законодавстві, що призводить до проблем ЛГБТ осіб під дію воєнного стану. Науковця зазначає, що такі особи до війни були недостатньо захищені законом, а наразі ситуація ускладнилася ще й відкритим збройним протистоянням. Як приклад, вона наводить випадок, коли трансгендерна жінка не змогла перетнути кордон України та мала в паспорті гендерний маркер «Ч». В Україні питання зміни статі не врегульовано на законодавчому рівні і через таку прогалину трансгендерні особи не можуть перетинати кордон України, оскільки на період воєнного стану тимчасово обмежено виїзд за кордон громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років. Обмеженням для ЛГБТ партнерів вчена називає також те, що вони не мають права заявити про розшук безвісти зниклого партнера-військового, оскільки таким правом наділені лише особи, які спільно проживали однією сім'єю з особою, яка під час війни пропала безвісти. Це передбачено Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Довести ЛГБТ особам факт спільного проживання однією сім'єю доволі складно, тим більше в Україні укласти шлюб такі особи не можуть, оскільки за українським законодавством шлюб є союзом чоловіка і жінки, а отже таке положення дискримінує ЛГБТ осіб [6, с. 154].

У цілому ж аналіз публікацій у Інтернет медіа за досліджуваням напрямком, дозволяє вести мову про такі найбільш поширені проблеми правового статусу ЛГБТ осіб у мілітарному аспекті:

По-перше, відсутність законодавчого врегулювання інституту реєстрованих (цивільних) партнерств як альтернативи шлюбу для одностатевих пар. Це призводить до подальшої неможливості реалізувати такими особами права на супровід на реабілітацію, отримання статусу члена сім'ї загиблого військовослужбовця, права на соціальну допомогу тощо.

По-друге, загрози стигматизації, булінгу та насильства. В умовах закритого військового середовища багато проявів гомофобії у цілому та дискримінації зокрема залишаються латентною, проте поширеною проблемою.

По-третє, відсутність дієвих механізмів правового захисту. Сьогодні державою досі не розроблені дієві алго-

ритми реагування на порушення прав ЛГБТ осіб які проходять військову службу або є військовозобов'язаними. Суб'єкти, наділені повноваженнями відомчого контролю (проведення дисциплінарних розслідувань) у переважній більшості не мають достатнього досвіду та мотивації для об'єктивного розгляду скарг.

Переходячи до висвітлення перспектив удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб в Україні, вважаємо за потрібне зупинитися на наступному.

Збільшити правову обізнаність військового командування про антидискримінаційне законодавство, посилити роль правозахисних ЛГБТ організацій для вирішення наявних проблем. Приміром, ветеранська організація «Українські ЛГБТ+ військові за рівні права» займається такими напрямками: а) підтримка ветеранів та їхніх сімей, просування зміни до законодавства; б) захист прав військовослужбовців, зокрема щодо незаконних звільнень та переведень, некоректних діагнозів, не виплата зарплати; в) підвищення видимості ЛГБТ осіб в ЗСУ та українському суспільстві; г) боротьба з корупцією, зокрема акції «Гроші на ЗСУ» та аналогічних ініціатив, аби податки виділялись на ЗСУ, а корупція зникла з українського суспільства [7].

Також, важливо закріпити у військовому законодавстві України принцип недискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Важливо прийняти закон про визнання інституту реєстрованих (цивільних) партнерств, внести зміни і доповнення до відомих

інструкцій та етичних правил щодо недопущення проявів дискримінації за будь-якою ознакою, формування культури толерантності і поваги до прав людини.

Насамкінець важливо розробити дієвий механізм з розгляду скарг на порушення прав ЛГБТ осіб як самостійну складову інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Висновки. Підводячи підсумок потрібно наголосити на тому, що вітчизняне суспільство поступово стає більш толерантним у сприйнятті представників ЛГБТ спільноти. Так само суспільству необхідно визнати факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, адже відповідно до статті 21 Конституції України, усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах [8, с. 138].

Сьогодні ЛГБТ особи як частина мультикультурного українського суспільства приймають безпосередню участь у бойових діях, докладають значних зусиль для оборони держави, займаються волонтерською діяльністю. Як частина суспільства, ЛГБТ особи потребують рівних можливостей у реалізації прав. Недискримінація ЛГБТ осіб є не лише питанням формування справедливого суспільства, а й важливою запорукою розвитку сучасних, професійних та демократичних збройних сил із сучасною ідеологією. З огляду на викладене та спираючись на євроінтеграційний вектор розвитку України, удосконалення правового статусу ЛГБТ осіб в Україні видається важливим питанням в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 22.02.2025).
2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Борис Логвиненко, Наталія Уварова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2024. 108 с.
3. Адміністративне право під час дії особливих правових режимів : навч. посібник (у визначеннях, таблицях і схемах) / Р. З. Голобутовський, Б. О. Логвиненко. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 176 с.
4. Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. Результати комплексного дослідження березень-квітень 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/social-group-discr/> (дата звернення: 22.02.2025).
5. Макензі Д. «Я не чекатиму ще 30 років, бо можу не дожити». Як ЛГБТ-військові в Україні страждають від цькування. BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7225zy2m5o> (дата звернення: 22.02.2025).
6. Шелевер Н. В. Захист прав ЛГБТ спільноти під час війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 151-155.
7. 7 фактів про ветеранську організацію «Українські ЛГБТ+ військові за рівні права». Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/viyna/225034-7-faktiv-pro-veteransku-orhanizatsiiu-ukrayinski-lhbt-viyskovi-za-rivni-prava> (дата звернення: 22.02.2025).
8. Логвиненко Б. О. Дискусійні питання ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 1. С. 135-139.